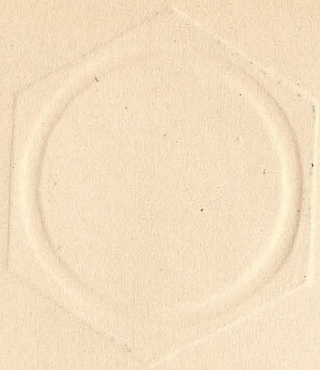

Det gamla Adelsnäs

ADA RYDSTRÖM

DET GAMLA
ADELSNÄS

ANDRA UPPLAGAN

VÄSTERVIK 1921
A.-B. C. O. EKBLAD & C:o BOKTRYCKERI

VÄSTERVIKS
STADSBIBLIOTEK

DET GAMLA ADELSNÄS.

Fager är bygden, rik är den, otaliga minnen omsväfva den. Minnen sedan kon. Magnus Erikssons tid, då där redan var en bergslag, som vid den stora digerdöden år 1350 upphörde att bearbetas af brist på människor. En mängd små sjöar, skilda åt af bergåsar, men förenade af strömmar och forsar, rika på fisk, gaf landskapet ett lifligt behag, och den bördiga jordens välodlade fält, skogar och stora löfträd tryckte redan tidigt rikedomens prägel på nejden.

Erik af Pommern gaf år 1413 privilegier och friheter till Åtvidabergs kopparverk. Kon. Karl Knutsson och Sten Sture fortsatte hans verk. Biskop Brask bröt malm i grufvorna i Åtvids bergslag, men lät fylla dem, innan han måste fly ur riket. I en af grufvorna nedkastade han före fyllandet sin ring, sägande, att innan den återfunnes, skulle ingen bryta malm där. Gustaf I fortsatte dock grufdriften, och Erik XIV samt hans broder Johan stadfästade ånyo Åtvids privilegier. Så växte Åtvidaberg upp på stark koppargrund.

Strax bredvid, på andra sidan om den lilla vackra Bysjön, låg Näs' gamla frälsesäteri. I början af 1600-talet ägdes det af Johan Persson Hahne, befallningsman på Västerås slott, död 1623, hvars grafsten står bredvid Åtvids kyrkas grafkor.

Sedan fick Näs en ny och framstående ägare i Nils Assersson Mannersköld, som dog år 1655. Denne

Mannersköld var den stackars hertig Johans af Östergötland kammarråd. Mannersköld var gift 1:a gången med Christina Böckler, änka efter ståthållaren Nils Björnram, som ägde Hasselby i Lofta socken, och 2:a gången med Anna Wrangel, änka efter öfverste Hastfehr. Han adlades 1612, var ståthållare och guvernör i Ingermanland och är som landshöfding i Göteborg känd för sitt tappra försvar af denna stad mot danskarne. I Gamleby kyrkobok skrefs han som herre till Skramstad och Näs. Det ligger nära till hands att tro, det han som styresman för hertig Johans affärer lärt känna Åtvidstrakten och där utvalt sitt hem på Näs, som låg i närheten af Garpgrufvan på Västantorps ägor invid Åtvidaberg, om hvilken grufva man vet, att hertigen lät bearbeta den för sin räkning.

Nils Assersson och hans fruar gynnade och älskade kyrkan och gåfvo rika donationer till henne.

I Lofta, där Mannerskölds år 1634 ägde Hasselby, ha vi ett vackert minne af honom och Christina Böckler i den gamla predikstolen, prydd med detta pars vapensköldar och med flera allegoriska figurer. Predikstolens tak smyckades af fyra bilder föreställande de fyra dygderna Patientia, Temperantia, Lucretia och — Fortuna. Vid foten af dörrstolpen till predikstoltrappan låg Jacob vid Betels sten och nedanför en stege, där änglarne klättrade upp och ned, men där Gud fader tronade öfver det hela. Allt utskuret i trä och med rika färger och förgyllningar. Mässhake och mässverk skänktes äfven af dem till samma kyrka, och är mässhaken ett praktverk i sömnadsarbete med den krönta himladrottningen i midten.

Till Gamleby kyrka skänktes glasfönster m. m. Nils och Christina skänkte till Åtvids kyrka en altarduk och år 1623 en altartafla, prydd med bägges va-

pen. Ljuskrona och »positif» (orgel) skänkte de äfven. I Åtvids kyrkobok läses: »Ett gyllenduchz altarekläde medh otta radher silfsnören förähret af välb. Herre her Guberneuren Niels Assersson och welb. F. F. Anna Wrangel till Nääs. Anno 1653».

Guvernören Nils Assersson Mannersköld.

»En stor förgylt kalch, medh twenne radher åthskilligh steenar, sex uthi hvar radh, sampt med förgylt patén förehrade af ofvanb:te Herrefolch till testamente efter tvenne theras döttrar Anno 1653».

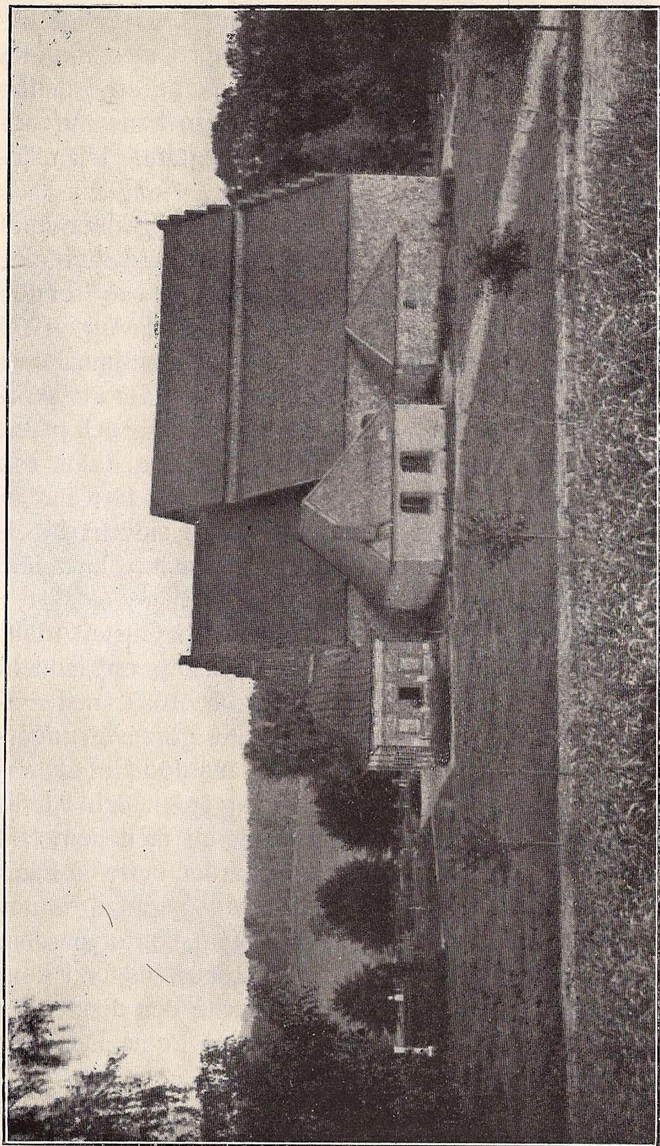
Nils Asserssons och Eva Wrangels samt sonen Gustaf Mannerskölds namn, jämte årtalet 1654, stå på Åtvids kyrkas mindre klocka.

»År 1662 restes», enligt Åtvids kyrkobok, »klockstapeln i Åtvid af Pär Månsson, tornbyggare i Lynkeping» — i arbetslön fick han 120 dalar, men särskilt för »spetsen» 21 daler kmt. År 1753 nedtogs den gamla bofälliga klockstapeln, som stod på kyrkogården, och en ny uppfördes på en höjd i »Prästegårdsgärdet» af den skicklige byggmästaren Gabriel Petter Bragner i Linköping.

I samband med omnämnandet af Åtvids kyrkliga förhållanden närslutes här ett ännu äldre Åtvidsminne, meddeladt af Eric Ihrfors i Vadstena. *)

»Anno MCDLXXI (1471) hände, att en man benämnd Laurentius Pryts i Åtvidabergs bergslag under arbete i metallgrufvan föll ned i en öppning, 24 alnar djup, och blef så svårt skadad, att ena benet vid knäet bröts af och endast hängde kvar genom huden. Sedan han med stor svårighet blifvit upptagen och lagd på släta marken, syntes han afsvimmad, såsom hade han varit död. De närvarande gjorde då det löftet, att de för honom, om Gud täcktes genom den heliga Catharinas förbön förläna honom lifvet, skulle, om han ej själf förmådde det, göra vallfärd till den heligas graf och där förrätta tacksamhets offer. Men hvad hände? Efter kort tid var den skadade så återställd, att han i egen person kunde med glädjesprång uppfylla det gjorda löftet, och ärande Guds stora allmakt, begaf han sig till den heligas graf i Wadstena och förrättade där sin tacksamhets andakt. Vittnen till detta underverk äro Magnus Johansson, bergsfogde på Åtvidaberg och Mathias Ankerman jämte mångfaldiga andra».

*) Efter berättelsen om Catharina Ulfsdotters, Birgittas dotters, beatification, som till en del finnes tryckt i »Scriptores rerum suecicarum».

Åtvids gamla kyrka.

Nils Assersson dog den 30 Mars 1655 enligt påskriften å hans och hans 2:dra frus i sten huggna grafvård i Åtvids gamla kyrka, nu uppsatt i denna kyrkas ännu kvarstående kor, dit äfven hans hufvudbanér är flyttadt. Makarne lågo begrafna i familjegrafven i Åtvids gamla kyrka.

Då det år 1770 byggdes ett särskildt grafkor intill kyrkans kor för friherrliga ätten Adelswärd, flyttades äfven öfrige Adelsnäs' ägares likkistor dit, och troligen är den kista, som i protokollet af den 1 Aug. 1900 vid grafkorets restaurering och omflyttning omnämnes som N:o 7, guvernören Nils Asserssons. Den beskrifves som »af koppar med målningar, beslag och plåtar samt krucifix å locket. Vid hufvudet läses: 'Lähr oss betiänka wij döö måste på thet wij måge förståndige varda.' Vid fötterna: Anno 1655. På sidorna bibelspråk och Mannersköldska vapnet. En inre kista förmultnad tillika med liket.»

Troligen var Näs ofta obebodt, ty då Gustaf Adolf, som liknade sin store farfader i omsorg om landets näringar, på 1620-talet, sannolikt år 1627, reste till Åtvidaberg för att på ort och ställe göra sig underrättad om den efter hans kusin Johans död åter afstannade grufdriften, bodde han i prästgården och lät dit till sig kalla gamla bergsmän för att med dem tala och rådgöra om grufdriften. Prästgården hette då Färenäs, och dess lilla rödmålade mansbyggnad finnes ännu, den dag som är, kvar bakom kontorsgården, snedt mot sjukstugan. Efter ståthållarens död kom Adelsnäs till hans son Gustaf Mauritz och dennes fru Adriana de Bèsche, dotter-dotter af Louis De Geer till Finspong.

Gustaf Mauritz var af ett våldsamt och oroligt sinnelag. Anrep berättar, att då han år 1665 for till

Bremen, skänkte han till Åtvids kyrka 10 dukater, hvilka han år 1672, vid sin hemkomst tog tillbaka. »Han var en orolig och bullersam man, som uppkastade en skans på en hög backe vid Näs, därifrån han med skarpladdade kanoner sköt på prästgården för att oroa sin vän kyrkoherden Lars Hirenius samt red förbi prästgården på hummelstänger, med hvilka han sönderslog fönstren». Enligt Anrep blef han den $^{16}/_{2}$ 1675 i Norge ihjälstucken af kapten Eric Diedric v. Rosen, som därefter flydde till Sachsen. Adriana de Bèsche gifte om sig med ryttmästaren Otto Reinhold Bock, som dog 1704. Adriana dog $^{3}/_{7}$ 1714. Hennes testamente till Åtvids kyrka bestod enligt kyrkoboken af »2 stora vredne sölffver Ljusstakar à 120 lods wicht.»

Makarnes kopparkistor med beslag och krucifix finnas i Adelswärdska grafkoret.

Därpå följande ägare af Näs var Anna Eva Mannersköld, född 1671 på Näs och gift med öfversten Fr. Ev. Fock. Dessa makars kalkstenssarkofager, med deras vapen på sarkofagerna och med liken i prydliga inre kistor, förvaras i Åtvids grafkor. Focks dödsår är 1738.

Makarne gåfvo 1715 ett antipendium och 1730 en ny altartafla och predikstol till Åtvids kyrka. Samma kyrka fick i testamente efter Anna Eva 2 stora ljuskronor.

Då hon dog barnlös, testamenterade hon Näs till sedermera riksrådet grefve Fredric Ulric v. Rosen, g. m. Hedvig Sophia Stenbock. Dessa makar sålde år 1764 Näs till landshöfdingen och riksrådet baron Johan Adelswärd. Med denna släkt börjar ställets glansperiod. Namnen Adelswärd och Adelsnäs äro så oupplösligt förbundna, att det ena namnet genast för tanken till det andra.

En handelsman Lorenz Hultman i Norrköping, död 1702, hade enligt gamla berättelser genom en sockerspekulation samlat stora rikedomar. Han och hans kompanjon hade från Holland inskrifvit en sockerlast, men af misstag satt en eller två nollor för mycket efter den summa, för hvilken rekvisition gjordes. När detta genom svar från Holland, där man med svårighet lyckats uppbringa så stort parti socker, upptäcktes, blef kompanjonen förskräckt och utgick ur firman. Hultman fick ensam under svåra bekymmer stå för det hela, men lyckades klara affären så, att han var den ende, som under lång tid hade ett sockernederlag i Sverige. Alla köpte af honom till det pris han bestämde, och han vann stora rikedomar på sitt misstag med nollan.

Hans son Johan, f. 1690, d. 1729, var militär och adlades år 1719 som ryttmästare till namnet Adelswärd. Han hade i äktenskap med Althéa Silfverström (död 1765 på Kåreholm i Östergötland) en son Johan, f. 1718. Efter faderns död fick den unge Johan en styffader i kapten Alex. De Geer, som ägde Kåreholm.

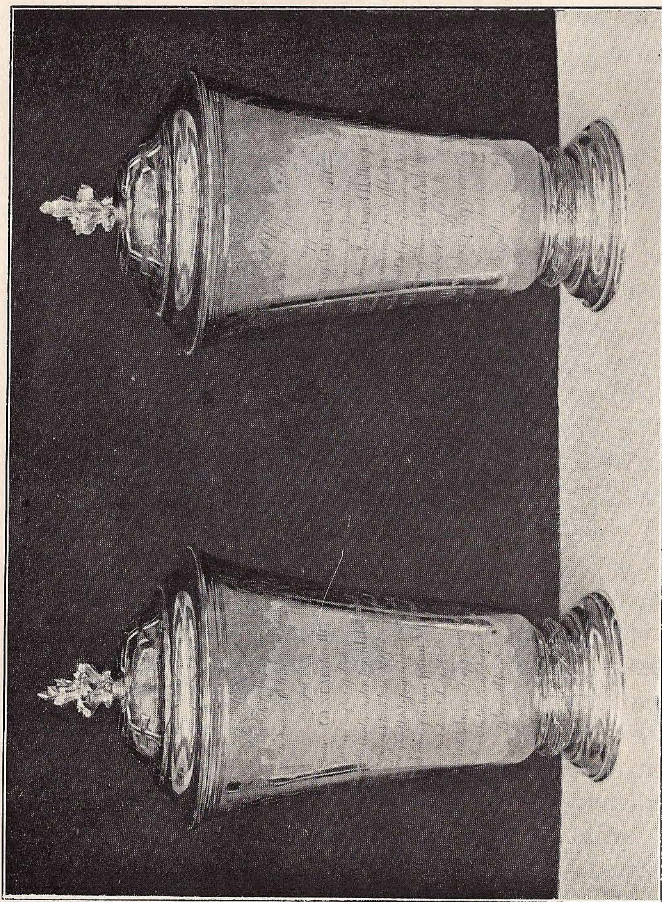
Den unge Johan ingick efter akademiska studier i Svea hofrätt, men vid finska krigets utbrott grep han svärdet avancerade småningom och blef år 1750 stabsryttmästare vid Adelsfanan. Tog så afsked, fick krigsråds n. h. o. v. 1760, blef friherre 1770, landshöfdings n. h. o. v. 1770.

I början deltog Adelswärd ifrigt i riksdagsärenderna och beskylldes af sina motståndare för alltför stor insikt i det riksdagliga börsspel, som då öfvades.

Tilas yttrar i sin dagbok under 1769 års riksdag (Handl. rörande Skandinaviens hist. XVI: 323) »Adelswärd vill vara ansedd för en stor financier; men så fruktar jag billigt, att egna intresset blir första maxi-

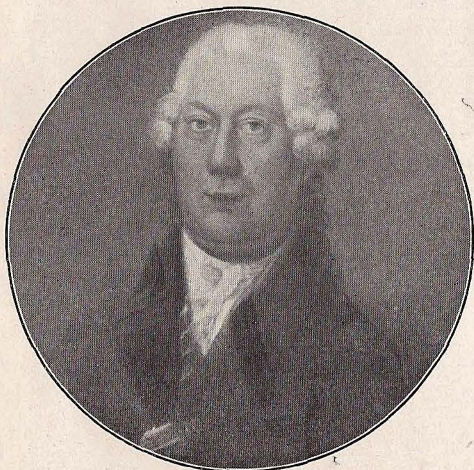
Biskop Brasks ring.

Gåfva af Konung Gustaf III till fänrik Hallonqvist.

men i dess system.» Dock kan man väl prisa »det egna intresse,» som skapar tillgångar, hvilka gifva arbete och bröd åt tusenden.

På 1750- och 1760-talet bearbetades Åtvidsgrufvorna af borgm. Sohlberg och fänrik Hallonqvist, som fann Braskens ring, hvilken nu förvaras i statens historiska museum och är ett vackert medeltidsarbete. Gustaf den tredje lät till fänrik Hallonqvist som be-

Landshöfdingen Baron Johan Adelswärd.

löning för det han upptagit den urgamla grufdriften, skänka tvänne »sölfkannor», som nu höra till fideikommiss-silfret.

År 1762 försålde Sohlberg sina lotter till Adelswärd, som blef bolagets disponent, hvilken plats han skötte med mycken duglighet. Han skaffade nödiga pengar till driftens höjande. Småningom inlöste han öfriga delägares lotter, förkofrade dem och förvärfvade allt flera ägendomar däromkring. Efter 20 års arbete hade

han skapat en domän på 60 hela hemman och en bruksdrift, som lät honom årligen försälja 800 Skpd koppar, 700 Skpd stångjärn och dessutom vackert manufaktursmide, då t. ex. år 1740 blott 10 Skpd tillverkats. Man såg till slut en liten stad af hus och verk, kvarnar, sågar, tjärugnar m. m. Vattenkraft anskaffades genom sprängningar, afvägningar och stendammar. Oländiga marker odlades och torrlades. Vägar och broar byggdes. Allt blomstrade och ordnades klokt och godt.

Troligen kom Johan Adelswärd genom sin mormor Althéa de Bèsche, g. m. Silfverström och syssling till Adriana, g. 1) med Mannersköld och 2) med Bock till Adelsnäs, till dessa trakter.

År 1745 hade Johan Adelswärd gift sig med landshöfdingedottern Catharina Funck och hade med henne 5 söner, hvaribland den äldste Johan Isaac var skalden Johan Gabr. Oxenstjernas intime vän och af honom besjungen under namnet Adil. — Den unge poeten och svärmaren dog af lungsot i Norrköping år 1770.

Hans bror Alexander ägnade sig åt handel och gick i Ostindiska kompaniets tjänst samt dog på hemresan från Canton ombord på skeppet Adolphe Fredric. På Adelsnäs finnes en brefväxling med ett Göteborgshus om »en del kistor porslin,» som den unge Adelswärd fört med sig.

När nu af fem söner blott en återstod, beslöt baron Adelswärd sig för att göra ett fideikommiss af sina ägendomar till förmån för ende kvarlefvande sonen Eric Göran. År 1781 utfördes denna afsikt. Det gamla säteriet Näs blef fideikommisset *Adelsnäs,* hvarunder kopparverket och en mängd gårdar hörde. År 1783 den 9 Maj gafs härpå stadfästelse af Gustaf III.

Adelsnäs blef nu stiftadt till stamgods med be-

nämningen »Baroniet Adelswärd,» hvilket under konungens eget höga förmynderskap skulle vara fideikommiss i Adelswärdska släkten. — Ägaren af Adelsnäs har jus patronatus i Åtvids församling, sträckande sig till både kyrkoherde och komminister.

Adelsnäs' säteri ordnades och förskönades med trädgård på 6 tunnland och en park på 27 tunnland. Bibliotek samlades i en särskild byggnad, brukssläkare och bergsfogde anställdes, donationer gjordes.

Då Johan Adelswärd år 1781 afled å Adelsnäs, kunde han i sanning se tillbaka på ett lifsverk, hvilket kan betecknas som »ganska godt,» ty hvad är bättre än att skapa många goda och lyckliga hem?

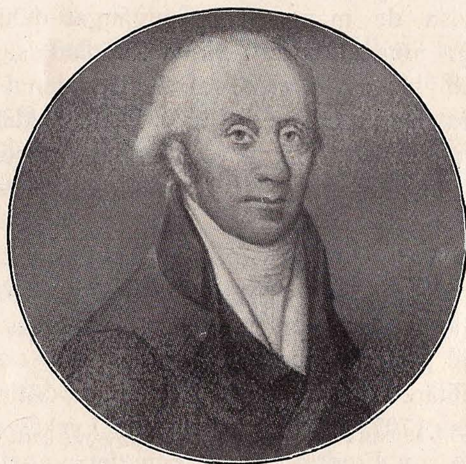
Han och hans maka hvila båda i familjens grafkor.

Adelsnäs nye innehafvare Eric Göran, f. 1751, var uppfostrad till militär och gjorde enligt tidens sed för unga högättade män otroligt snabb carrière. Ett förnämt parti gjorde han också år 1774, då han gifte sig med den 15-åriga Helena v. Fersen, dotter af den sköna Charlotte Sparre, kallad »la rose» vid Ludvig XV:s hof i Paris, och syster till Ulla och Augusta Fersen — de båda bekanta gracerna vid Gustaf III:s hof.

Med henne hade Eric Göran åtta barn, då hon år 1807 afled vid Carlberg. Året därpå gifte Eric Göran om sig med Eva Beata Lov. Stackelberg, men hade med henne inga barn. Själv fick han år 1784 öfverstes afsked och blef 1797 kommendör af Vasaorden. Han afled 1810 i Stockholm. Han och hans första fru äro begrafna i Åtvids Adelswärdska grafkor. Hans sista fru gifte om sig med generalen grefve Gyldenstolpe och dog 1839.

Om kungabesök i Åtvid förekomma åtskilliga anteckningar i 1745 års kyrkobok:

»1793 d. 6 Juli en Lördag, ankom mot aftonen till Adelsnäs sätesgård, som då innehades och beboddes af Öfversten och Riddaren Baron Eric Göran Adelswärd samt Dess Husfru, född Grefvinna Eva Helena Fersen, Konung Gustaf Adolph med Dess Fader Broder Regenten under Konungens minderårighet, Hertig Carl af Södermanland, samt en talrik Hof-Swite af Högre och lägre Embetsmän, hwaribland woro

Öfversten Baron Eric Göran Adelswärd.

Konungens vice Gouverneur Gref. Gyllenstolpe och Informator Cancellie Rådet Rosenstein — d. 7 väntades, på gifven anledning af H. H. Baron Adelswärd, Desse Kongel. Personer till Herrans Hus; men då Guds-tjensten skulle börjas, kom genom en arbetsdreng den tillsägelsen, at församlingen intet hade att wänta på denna glada Syn, utan att det skulle blifva gudstjenst på Adelsnäs och ännu mera, at en oprästad man, dåwarande Studenten Noack Dandanell,

Informator för 2:ne unga baroner Adelswärd, skulle, oagtadt Pastor och vic. Comminister vid församlingen samt dåwarande Hus-Predikanten Sundelius funnos på stället, förrätta den. At detta skedt genom Fru Grefvinnan Adelswärds omsorg för att befordra Dandanells framtida wäl bör dock icke förbigås.

Eftermiddagen anwände Desse Höga Personer at taga i besiktning Kopparwärket, hwarest alla hyttor, råstar, gårdhärd och kopparsmedjor woro i full gång, för at wisa de många olika omgångar denna malm måste taga innan den kan blifva förädlad, samt Mormors- och Hagegrufvorna, af hwilka den förra war illuminerad i djupet med ljus. Den 9 klåckan 10 f. m. lemnade detta Höga främmande wår Församling och togo wägen åt Westervik samt widare till Carlscrona.»

Eric Göran inrättade på Åtvidaberg ett lazarett för baroniets fattige. Hans minne som god make, fader och husbonde lefver ännu kvar. Hans 6 söner utbildades genom studier och utländska resor samt blefvo militärer och hofmän. Af de båda döttrarna blef den äldsta 1797 på sin faders gods Lyckås gift med majoren baron Fredric Hjerta, och den yngsta Eva år 1804 i Åtvids kyrka med grefve Adolphe Stackelberg d. ä. Andre sonen, Eric Reinhold, blef grefve, serafimerriddare, stadsråd och excellens. Gift 1) 1806 med hoffröken M. H. A. Piper, † 1809, och 2) 1810 på Adelsnäs med Sophia Lovisa v. Friesendorff, † 1829, statsfru hos drottningen.

På Adelsnäs finnes grefve Adelswärds dagbok. För år 1824 berättar han där, hur han lämnat hustru och barn på sitt gods Lyckås, för att följa de kungliga till Ramlösa. Med stora fröjdbetygelser blef han af de sina mottagen, då han den 23 Juli återkom till Lyckås

efter en skilsmässa, som ej var vanlig i denna, hvarann innerligt tillgifvna familj.

Den 4 Sept. samma år bröt Lyckåsfamiljen upp och reste först på besök till sin fränka, grefvinnan v. Fersen på Ljung, samt sedan öfver Linköping till Adelsnäs »där min hustru för första gången såg sin svägerska (Maria Sleman). Då man minnes tillbaka på förflutna tider, kunde denna séjour på detta ställe icke annat än väcka sorgliga jämförelser mellan det förflutna och närvarande.»

Innan grefve Adelswärd år 1840 afled i Stockholm, uppmanade han sin ende lefvande son, löjtnanten Erik August Adolph, att afsäga sig grefvevärdigheten för att som kusinen Seths närmaste arftagare ej gå förlustig om *baroniet*. Sonen fick tillstånd härtill, men afled dock ogift redan år 1853 den 4 Mars af slaganfall, då han efter en bal på hotel Fenix i Stockholm gått ut på en balkong att finna svalka.

Med den bekanta Mamsell Törnros i Stockholm, Emilie Högqvists väninna, hade han flera barn, som buro namnet Törnsvärd.

Eric Görans tredje son, hofmarskalken Fredrik August, bosatte sig på Slefringe, medan Söderö i Östergötland år 1805 byggdes. Han gifte sig 1801 med fröken Stjerncrona och är farfars far till n. v. fideikommissarien baron Theodor Adelswärd.

Fjärde sonen, Göran Axel, blef 1805 med svenskarne i Lybeck fången hos fransmännen. Han fattade under denna franska fångenskap så stort behag till Frankrike, att han för alltid slog sig ned där. Han gifte sig 1809 med en rik advokats dotter Honorine Bernard och bosatte sig i Nancy, där han 1842 afled. Han blef stamfader för den franska grenen af ätten Adelswärd.

Femte sonens, hofmarskalken Alexander Gustafs ättegren är utgången.

Minnet af yngste sonen, Adolph Gabriel, lyser med stilla vemod i Adelswärdska historien.

Som 22-årig fänrik kom han ut i vårt sista sorgliga finska krig och låg länge på Åland i väntan på vidare order. Därifrån kommo våra trupper öfver till Åbotrakten. Den unge Adelswärd skrifver från Löpertö redd ett rörande bref till sin far och ber honom i

Baron Adolph Gabriel Adelswärd.

lika enträgna som vördsamma ordalag, »i händelse något skulle träffa mig,» hvarom han sade sig hafva en förkänsla, sörja för en från Åland till Stockholm flyktad familj, som vid flykten gjort stora förluster. Denna familj hade gifvit huld och hem åt Adolph och (efter hvad sedan erfors) var den unge mannens hjärta fästadt vid familjens dotter.

Adolphs bref förvaras i Adelswärdska arkivet jämte ett par andra från hans chef öfverste Fleetwood (trol. Carl Johan, † ogift $^{20}/_{5}$ 1836 på Åsvik).

Förkänslan hade mening. Den unge krigaren stupade redan den 18 Sept. vid Lokolax och begrafdes på en ö i närheten, Lökö, älskad, saknad och hedrad af förmän och kamrater.

Den äldste af Eric Görans söner, Jan Carl, född 1776, var i sin ungdom på utrikes resor och vistades under revolutionstiden på 1790-talet i Paris, där han insöp en del frihetsidéer. Som ung löjtnant och kavaljer hos hertigen af Södermanland deltog han jämte sin far i riksdagen i Norrköping år 1800. Här tillhörde han det oppositionsparti bland adeln, som i hettan afsade sig adelskapet. »Jan Carl, Jan Carl, kom ihåg Adelsnäs,» utbrast den förfärade fadern. Med mycket besvär, justeringar af riksdagsprotokollet och ingripande af fadern blef afsägelsen bortförklarad. Jan Carl behöll sin plats hos hertigen och sitt friherrskap med tillhörande baroni.

Det vissa är, att han älskade Adelsnäs, på hvars förskönande han ifrigt arbetade. Här hade hans far år 1809 byggt ett tempel i grekisk stil, med takmålningar af Hörberg, på en kulle midt emot Adelsnäs. Här skapades i den stora förtjusande parken fontäner, lusthus, orangerier, hjortpark, labyrinter, ett eremitage med sin eremit m. m. Bland jättestora träd åkte man med spann på breda gångar och njöt af vackra utsikter i den sköna natur, som aldrig fick skymmas, blott mera framhållas af konstens skapelser.

Byggnaderna vid Adelsnäs voro dock icke slottslika, men rymliga och hemtrefliga: ett stort envåningshus med frontespiser innehöll själfva familjens boningsrum. Två långa flyglar, med gaflar mot detta, innehöllo, den ena kök och boningsrum, den andra gästrum. Biljard och bibliotek voro inrymda i två mindre paviljonger.

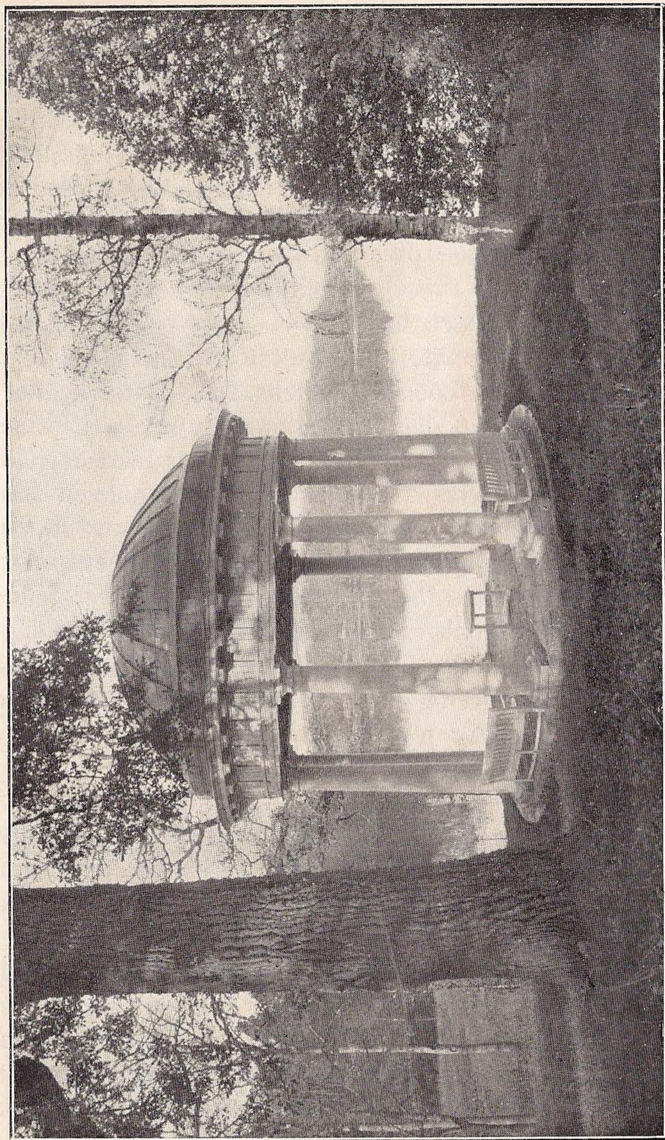
Dessutom lågo mindre andra flyglar i fil med de större rundtom den stora gårdsplanen, hvars mitt pryddes af en stor fontän.

Baron Jan Carl lefde länge som ungkarl. Han var alltid rädd om sin hälsa och följde sin egen smak i ena eller andra fallet. Så gick han alltid klädd i lädergaloscher — ute såväl som inne! Vid en hofbal blef han tillsagd att få nåden dansa med drottningen. »Men baron får allt ta' af galoscherna först,» sade kammarherren. Baronen tittade ned, gick till väggen, sköt af sig galoscherna, »för thy det kan jag väl göra,» sade han. Genast efter dansens slut gick han dock och tog dem åter på.

Att tala om baron Jan Carl Adelswärd och ej därvid beröra hans kärleksförbindelser, hvilkas mångfald är vida känd, är omöjligt. Alltnog, han nekade sig därvid ingenting, och hans smak var mera riktad åt det enkla, okonstlade, än åt högre förfining. Då hans rikedomar och deras afkastning voro så stora och säkra, att han härvidlag fick följa sin böjelse och i hufvudsak öfverlämna deras vård åt tjänstemän och tjänare, utfyllde han sin lediga tid på annat sätt.

På Adelsnäs fanns vid själfva herrgården ett linnevälfveri, där tolf väfverskor under en skicklig väfmästares ledning utförde de finaste väfnader af godsets talrika linodlingar och den s. k. godsspånaden. Här såg den omkr. 35-årige Jan Carl en liten vacker »spolflicka» Maja Sleman, dotter af grenadieren Sleman på Slefringe gård under Adelsnäs. Han förälskade sig i henne och fick med henne d. 6/8 1813 en son, som döptes till Erik Seth.

Men Jan Carl hade också en annan älskarinna, med hvilken han genom äktenskapslöfte var bunden, och vid hvars son och dotter han äfven var fästad. Maria

Templet med Hörbergs takmålning.

Slemans milda lynne och osjälfviska egenskaper segrade allt mer öfver hennes förnämsta medtäflarinna om baronens gunst, ehuru denna ansåg sig så säker på sin ställning hos baronen, att hon gaf sitt lynne fria tyglar. En gång hade hon så grundligt gifvit utlopp åt sitt missnöje med baronen, att denne alldeles utledsen ringde på en betjänt och gaf honom befallning att säga till om hästar till — — —. »Skjutsa genast mamsell till — — — —.» Ingenting hjälpte. Mamsellen sattes i vagnen och for till — — — —, *därifrån hon aldrig fick återvända.* Men först efter många svårigheter återfick baronen sitt äktenskapslöfte till henne.

Nu gifte sig den stolte innehafvaren af baroniet Adelswärd år 1818 vid uppnådda 42 år med den 26-åriga Maria Sleman. Mellan dem i brudstolen stod den femårige Seth, såsom deras n. m. äkta son. Äktenskapet blef lyckligt. Marias sant goda och anspråkslösa väsen, varma kärlek för de sina och öfverseende gent emot maken gjorde deras samlefnad lugn. Djupt hade Marias moder lidit af dotterns öde, och först på dödsbädden mottog hon henne och gaf henne den välsignelse, som den yttre glansen af denna förbindelse ej förmått skänka.

Baron Adelswärd visade en storartad godhet mot sin makas släkt. Åt sin svärfar köpte han n. h. o. v. af hofkamrer, upplät först hem åt honom på kronodomänen Botorp och byggde sedan Kammarbo, midt emot Adelsnäs, för hans räkning. Han gifte äfven bort honom med en änkefru Ros. I detta äktenskap föddes 2 söner, hvaraf den ene blef svagsint. Han kom på Vadstena hospital, och gjordes för hans räkning af baron Jan Carl en donation till detta hospital, af hvilken donation behöfvande från Åtvids församling få draga fördel.

Ofta fick gubben Sleman mottaga besök af sin präktiga måg och gladde sig däråt. Men då hans fru hade bjudit främmande, i hvars sällskap han skulle lära sig fina seder, gick gubben gärna ut i köket och tog sig en pratstund bland kuskarne.

Marias syster Margreta kom som hushållsbiträde till Adelsnäs och blef gift med sedermera prosten Wollers i Västrum i Tjust, sedan baron Jan Carl först skaffat honom titel af hofpredikant. Hela Slemanska släkten fick gårdar. Marias ena brorsdotter, fru Carlsvärd, Emtöholm, den andra, fru Gobom, Hasselby i Lofta, deras bror kaptenen fick, Nora i Hannäs.

Men det gick inte lika lätt att göra Adelswärdska släkten nöjd. Vi ha redan hört, huru länge det dröjde, innan grefve Adelswärd återsåg Adelsnäs under den nya regimen, och hur han gjorde det med vemod. Jan Carls tredje broder, hofmarskalken Fredric August på Söderö, råkade under flera år sin bror endast vid vägskälet nedanför Adelsnäs, där Jan Carl efter budsändning mötte.

Släktingarne syntes ej mera i det gamla hemmet, där lifvet började kännas ensligt, och där baronen, som var ömt fästad vid sin familj, hvilken år 1820 tillökats med en dotter Emérence, gärna ville ge densamma tillfälle till rikare utveckling. För att komma bättre in i de nya förhållandena beslöt han göra en utländsk resa med en längre vistelse i Frankrike, där baronen hade sin broder Göran — Georges — bosatt.

Redan 1819 var denna resa påbörjad, men afbröts med anledning af Seths vacklande hälsa. Historien förmäler, att familjen redan hunnit till Öresund, då det stormande hafvet där föranlät deras hemresa.

Denna gången beslöto de att hålla sig till jordens element. Den stora resvagnen, liknande ett litet hus

och dragen af 6 hästar, togs fram. Förbudsvagn gick före, och med den sändes betjäning, som ordnade med hästar, varma rum o. d. från gästgifvaregård till gästgifvaregård. Efter förbudet kom proviantvagn med allehanda kostbara rätter och alster från Adels-

Baron Jan Carl Adelswärd.

näs. Så kom uppvaktning och bagage. Bland detta senare fanns ett med fina inläggningar försedt, på en fot stående litet bord, som nu äges af fröknarna Stackelberg på Tjustad. När man slår upp dess lock, innehåller det en toilettspegel med tillbehör. Själfva bordet innesluter ett piano med $2^1/_2$ oktav samt dess-

utom skrifdon och skrifutensilier, liksom på andra sidan för dagligt behof erforderliga sybehör — allt naturligtvis af yppersta beskaffenhet. I sviten medföljde bl. a. läkare och räkenskapsförare, hvilkas journaler ännu äro bevarade.

Friherrinnan Maria Adelswärd, född Sleman.

Ur den journal, som bär namnet »hälsan» och har läkaren till förf., lämnas här utdrag, gifvande en god belysning af människor och förhållanden.

»Den 28 Maj 1821 började affärden från Adelsnäs med Örebro som närmaste mål. Här fick fröken Emérance sin första tand, så tydligt att man hörde den klinga mot en tésked.

I Falun gjorde herr baron den 5 Juni, efter en härlig dag, en promenad i blotta fracken på den kyliga kvällen för att svalka magen efter en blandning af vin, vatten och faluöl på den härliga middagsspisen af graflax m. m. Fru friherrinnan ansåg, på grundade skäl, att all denna kost ej kunde vara inbördes blida dietsystrar.

Midsommardagen i Piteå.

I början af Juli. Fru friherrinnan sängliggande i Haparanda. Herr barons mage orolig af missbrukad filmjölks grädda, som dessert efter buljong med laxfett. »Pröfva allt och behåll hvad godt är.»

Den 10 Juli i Torneå. Lilla fröken Emérance hade nu fyra tänder. Hon åt ägg, buljong, ölsupa, stundom färskt kött samt all sköns vindryck, ja! porter. Lättheten att gå ringa, då öfning saknades. Fru friherrinnan nekade ej digifning.

Hälsan gynnsam vid polcirkeln, där strida älfvar passerades utan förkylning, under dimma och blåst ofta.

20 Juli. Herr baron sjuk af nog digert njutna skinkor från Adelsnäs, då total matbrist var vid gästgifvaregården vid gamla Karleby.

Fröken Emérance badades alla rastedagar i städerna. Fatalt vattenrädd.

22 Juli. Herr baron Seth tog själf ut en sin tand.

24 Juli. Mådde herr baron illa af försummad sup på en mustig ruda, som till sin vidd öfvertäckte hela tallriken och dock uppåts till hvar sin minsta köttfiber.

Halfva Augusti tillbragtes i Åbo. Den 14 Aug. total kullkörning vid utflykt till Lokolax (där brodern Adolph stupat). Vid hemkomsten till Åbo kl. 4 f. m., efter en mils promenad, fick herr baron ett dussin iglar kring axeln och fördelande frictioner kring den skadade sidan. Fru friherrinnan fick ryggvärk. Herr

baron Seth undslapp med tårar. Afvänjningen slutade för fröken Emérance. Resan fortsattes i skönt väder och sydvästlig vind, omkring 20 grader i skördens vackraste årstid, kring Finnhafvets stränder.

30 Aug. Koppades herr baron i Borgå af en gumma, som doktorn ditsände. Lifvet hölls öppet med Cremor Tartari från herr barons eget medicinchatull.

16 Sept. Neva vattnets lösande verkan märktes redan första veckan i Petersburg. Men också ny matlagning och lefnadssätt utbildade den diarrhé, som i Paris naivt kallas: »payer son tribut à la Seine.»

Petersburger séjouren annars gynnsam för hela familjen. Fröken Emérance gick plötsligen till förundran.

23 Okt. Afresa från Petersburg.

31 Okt. Dåligt logis och kloakluft i Reval.

5 Nov. I Wolmar.

Häftig kullkörning med familjevagnen vid Riga. Kontusioner och små blessyrer öfver lag. Alterationsföljder af stjälpningen fatalare.

Till slutet af Nov. resa längs hafskusten till Memel i storm och regn.

Dec. I Königsberg. Herrskapet krassliga, herr baron af gikt och dålig mage.

Julafton i Berlin.

1822 Trettondagen. Herr baron dålig af blott en liten, liten äkta kaviarsmörgås. Utgången lyckligtvis diarrhé.

26 Jan. Yrväder i Potsdam.

30 Jan. Berliner cognacen ej välgörande till aptitsup. I Leipzig synades fröken Emérances tänder, som nu voro tolf.

6 Febr. I Frankfurt am Main. Sur vildsvinsstek bekom herr baron illa. Botades af en god cognacsup.

13 Febr. I Metz. Fröken Emérance upphörde dricka brödvatten. Mandelmjölk och ölostvassla dracks nu. Ånyo sjuka vid Kaiserslautern af stekt fläsk, som spisades nog välsignadt.

1822 17 Febr, I Nancy (där baron Göran [Georges] Adelswärd var bosatt).

20 Febr. Enligt franska bruket dracks té på malva, på orangeblommor och på althéa. Toilette bordet pryddes med fleurs d'orange m. fl.

Mars. Fru friherrinnan hade drömmar och oro för sin nedkomst. Våren vederkvickte nu naturen. Baron Seth rask och glad i sina kusiners sällskap.

10 Mars. Fru friherrinnan vid middagsbordet, men nödgades retirera. En femme-sage tillkallades. Mellan 8—9 e. m. föddes en liten fröken.

Som 11 Mars kom i lifsfara. Herr baron håller henne nämligen i sina armar vid fru friherrinnans säng, då sängtaksknappar af flera skpds vikt nedfalla tätt vid barnets hufvud, slå herr baronen på armen och fru friherrinnan på knäet.

Fru friherrinnans frukost svagt äkta tévatten. Middag: hönskött och soppa, färsk fisk, stekta äpplen m. m. Supé: vattengröt med dopp af landtvin.

I slutet af Mars började fru friherrinnan sitta uppe.

April. Sparris och grenouille ätes.

Herr barons mage mådde illa af lökskinka och profvin. Kurerades med skakning i char à banc, och kuren fullbordades med fyra glas öl till afton, hvilket herr baron Georges på goda skäl alldeles landsförviste.

16 April. Lilla fröken första gången under bar himmel med mamma och sage-femme upp till Hotel de Ville.

18. Fru friherrinnan åter vid middagsbordet. Fru friherrinnans belle-soeur, friherrinnan Georges, hela tiden outtröttligt soignerat hennes tillfrisknande.

27. Badades fröken Emérance i primevèrevatten, första gången sedan badet i Berlin.

20 satt hon med vid bordet i barnstol.

Maj. Baron Seths skolgång. Hans helpension gjorde hans utbildning till kropp och själ.

Baronerna reste till Paris och London. Familjerna bodde på landtslottet Bouxières bland vinberg och näktergalar, njutande körsbär, smultron etc.

Herr baron led af dåligt vatten i Seine och Themsen. Rätt sjuk var herr baron den medgörligaste patient i världen. Motsatsen hörer icke hit. Diligensresorna fattiguerande.

Fröken Emérance badade i sin egen badbalja, som i synnerhet i Petersburg kom till pass, då där ej ficks låna dylik — ansågs ohelgad genom kvinnokönets badande däri.

I Juni baronerna i London. Baron Georges' sinnesstyrka lifvade baron Jan Carls opasslighet. Saknade svagdricka, som väl blott fanns i Stockholm. Gingerbeer, Cider och Oranger njötos grundligt i London. Aptiten god, trots hårddrucken porter och segsmält kött, olikt lättsmält franskt urval. Baron G. promenerade och badade, rådde, utan framgång, brodern därtill.

15 Juni hemresa öfver canalen till Nederland och Brüssel, som himmel och jord täflade att gynna.

15 Juni 1822. I Brüssel njötos mogna apricoser, Armeniska körsbär, yppiga persicor och dess magra cousinage krakmandlarne, olika arter af samma släkt.

Baron Seth led under herr barons frånvaro af förbjuden badning under öppen himmel i sommarljumt grundt rivière-vatten, i sina kusiners och öfriga pensionärers sällskap med lärare-uppsikt. Hans utveckling hindrades häraf.

I Juli flyttade herr barons till ett litet hyrdt »mon bijou» nära Nancy.

Saknade, trots utmärkt fransk serviteur, salt kött, lax och potatis, pepparrotskött, gädda, karp eller braxen med ättikspepparrot, kyckling, dillkött m. m. — Franska maten indigest gjord med mängd saucer och fairceringar föga bättre än murbruk till färg.

9 Juli blef fröken Emérance 2 år, firades med dejeuner. Adelsnäs-mat — ost, skinka anländ.

Flera krämpor och tandplågor. Bäst för läkaren att ej för mycket efterfråga patientens tillstånd. Herr barons och fru friherrinnans sinnesstyrka att bära krämpor och ej nämna dem; »att tala stundligt med en patient om dem är att klistra hans fantasi på dem.»

18 Juli badade herr baron 1:sta gången sedan Åbo.

(Här kommer en lång beskrifning på olika franska maträtter).

Aug. Fröken Honorines afvänjning beskrifves. Herr baron vill ej gå till fots — sundast af all rörelse.

30 Sept. Fotpromenad kring hela Nancy af baronens i månsken.

La petite Emérance kallade sig själf *Tippamanta.*

Ost, höstlärkor och lättsmälta stekar.

En dentist i Nancy opererade.

Nov. Gåspastej från Strassburg à 26 francs smälte i munnen som märg utan indigestion.

21. Ny Strassburgspastej öppnades till middag.

Dec. Efter 40 veckor med bror och belle-soeur och blid lycka fortsattes nu resan till Paris att där njuta vintern. Kylig resa med glödgadt vin till dryck.

Strassburger pastej nu tröttande, passade ej till all champagne i detta land.

1823. Nyårsdagen i Troyes, Champagnes hufvudstad.

4 Jan. Lycklig Parisankomst.

Fru friherrinnan beslöt låta en dentist putsa sina tänder.

Fru friherrinnan fick smak på ostron.

Obs.! *Särskild klimatjournal* omnämnes här.

Herr baron af matblandning m. m. vid osundaste lynne denna vinter. Sof bättre efter kvällslavement.

27 Febr. Herr baron Georges med friherrinna friskade med sin ankomst hälsan.

Dentisten kom och gick till fru friherrinnan, som hade svårt besluta sig.

Mars. Vårbesök i Paris' omgifningar med promenader i Tuilerie-parken och Palais royal, som den myckna ätningen kräfde.

April. Härlig vår. Vagnspromenader.

En massa inköp gjordes dagligen af allt det lockande, som Paris butiker hade att bjuda på.

Maj dagl. utflykter. Amiral Wirsén och öfverste Reuterskiöld med till Versailles.

11 Maj funderade herr baron på bad, men blef ej af.

28 Maj tvåårsdagen af afresan från Adelsnäs firades med yppig middag; funderingar på hemresan.

3 Juni. Herr barons födelsedag med visst ej tarflig middag, där fröken Tippamanta också deltog.

7 Juni började hemresan till Nancy.

12 i Bouxières bland anhöriga.

16 Fortsatt resa åt tyska gränsen.

21 Juni i Coblenz.

Midsommarafton på Rhenströmmen. Fru friherrinnan orolig att herr baron skulle dimpa i strömmen.

Nattkvarter i Bonn.

5 Juli i Hamburg efter skyndsam resa för fru friherrinnans tillstånd.

Herr baron dålig, och stillestånd i resan till den 9

Juli, då lilla fröken Emérances treåriga födelsedag firades med champagne från Epernay.

10 Juli. Kräkningar på hafvet vid öfverfarten från Kiel med ångskepp till Köpenhamn. Om morgonen lugnt och god aptit.

12 Juli i Köpenhamn.

15. Öresund passerades, och resan fortsattes skyndsamt med det härliga Adelsnäs som ledstjärna, dit ankomsten skedde den 19 Juli.

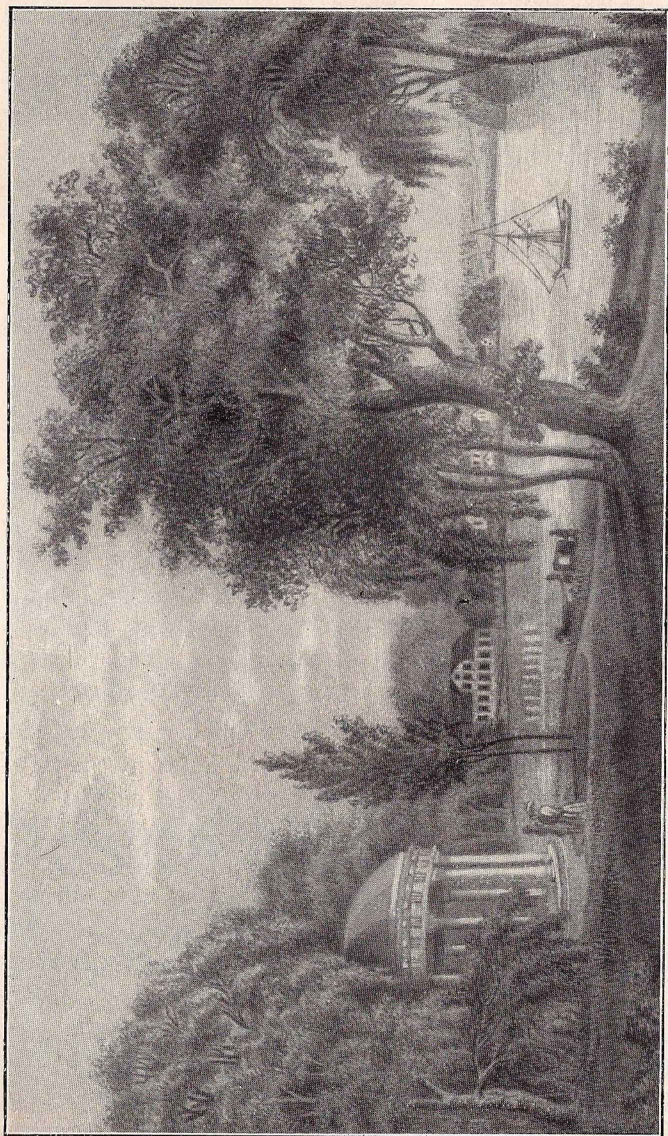
Den 30 Juli föddes lilla fröken Gunilla kl. 12 middagen.»

Så se vi nu åter familjen välbehållen på det kära Adelsnäs, där den lilla Gunilla i 4 år fröjdade föräldrarnes hjärtan, innan hon gjorde dem sin första och enda sorg genom sin bortgång ur tiden år 1827.

Allteftersom barnen växte upp, blef lifvet på Adelsnäs åter gladt och lysande. Så småningom mötte åter släktingarne i det gamla hemmet. Baron Jan Carl fick med år 1830 — men ej förr — åter besök af sin broder på Söderö.

Om brödernas återuppväckta varmare känslor för hvarann vittnar bl. a. ett bref från Jan Carl till hans bror grefven — sedan 1829 änkling —, då denne meddelat den sorgliga underrättelsen om hans äldste 17-årige sons död år 1838. Baron Jan Carl skrifver bl. a.: »Dyningarne efter lifvets stormar äro väl ofta långvariga — ja, lägga sig stundom först vid andra stranden, men utom det, att deras fullkomliga uteblifvande vore onaturligt, vet jag just icke, om det skulle vara något att önska.»

Vid tal om den ännu kvarlefvande brorsonen August säger han: »det skadar dock sällan att redan i yngre åren förnimma något mera än den ljusa sidan

Det gamla Adelsnäs.

af lifvet. Besinningen, reflexionen växer och utvecklar sig bäst uti mörka stunder.»

Då brodern i samma bref meddelat sin dotter Louise's stundande giftermål med kammarherre Reuterskiöld, tillägger han: »Visserligen blifver Din boning tom och ödslig, när i höst äfven din Louise flyttar ur densamma. — Ja, broder Reinholdt! Sådan är vår gemensamma lott på gamla dagar, men sedan våra Barn lämnat Fädernehuset, är det glädjen öfver deras dygder, välförhållande och välgång, som skall göra Hyddan treflig och aftonen lugn och fridfull.»

Brefvet är dateradt: Adelsnäs 4/3 1833.

Baron Jan Carl tillgodoság på allt sätt sina barns uppfostran, och mot underhafvande visades stor godhet och hjälpsamhet. Tillgångarne voro också nästan outtömliga. I långa karavaner kördes Åtvids koppar ned till hamnplatserna vid Gamleby och Tindered.

Genom Uknadalen gingo i hvarje vecka koppartransporter värda 27,000 kr., och ändå sysslade folkfantasien med historier om att baron och hans medhjälpare ville få söndagen afskaffad, för att äfven denna dag kunna köra sin koppar. Naturligtvis en lika orimlig historia som den, att första franska resan var orsakad af hans delaktighet i Gustaf III:s mord.

När herrskapet önskade tillgodose sina toiletter, sändes hela klädeslager från Stockholms affärshus med en smidig »commis» ned till Adelsnäs.

Till julårne öppnade Leja en fullständig julexposition på Adelsnäs, där dock herrskapets afdelning af lockande dyrbarheter anordnades i ett särskilt rum i långa gästrumsflygeln.

Baronens kök förestods af en mästerkock, som hvarje dag måste uppfinna nya lockande rätter. Man påstod, att en rätt var gjord af *sillhjärnor*. Efter

frukosten sändes en af köksflickorna från köksflygeln — utvald bland de vackraste — upp till baron med olika middagsförslag af »hvad huset hade att bjuda på.» Denna tid, utan järnväg och telegraf och ej van vid bruket af is, beredde en matmor, äfven med Maria Slemans tillgångar, stora svårigheter, då det gällde att fournera ett så kräfvande kök som det på Adelsnäs. — I detsamma spisades dagligen 50 personer. På kocken Bomans tid bestod personalen där först af hans fru och 4 söner, om hvilka det bör antecknas, att alla 4 på samma gång togo studentexamen och sedan blefvo: 1 läkare, 1 kyrkoherde, 1 länsman och 1 domkyrkosyssloman.

Ytterligare matgäster i Adelsnäs kök voro hofmästare, jägare, kammarbetjänt, taffeltäckare, väfmästare och 12 väfverskor, 12 trädgårdsdrängar, mamseller för skänk, linneskåp, gästrum, kammarpigor m. m.

När det var storfrämmande, skickades prostinnan eller klädesfabrikör Harlings fru vid Åtvidaberg efter som friherrinnans stöd i de inre departementen.

På »kanonkullen,» midt emot Adelsnäs, var uppbygdt ett citadell, där en kanon, hvars skott var inriktadt med solglas, hvarje dag afsköts kl. 12 middagen.

Första Maj sjösattes årligen den stora musikbåten, och då den, vimpel- och flaggklädd, gick i sjön, gaf detta anledning till fästligheter och glädje. I denna båt placerades den 27 man starka musikkår, som spelade på baronens lustfärder, och som följde honom på hans brunnsresor till Medevi, och som på höstjakterna, då sällskapet, med de unga vackra fröknarne i spetsen, iförda blankskinnsstöfletter, vida knäbyxor och blusar med skört, allt i brun sammet, kom ridande till mötesplatsen i skogen, satt dold bakom buskagen och vid de lukulliska måltiderna gaf tillställningen ökadt

behag med sina vackra toner. De unga fröknarne Adelswärd nyttjade alltid, på sin faders önskan, herrsadel såsom bättre för både ryttare och häst.

Baron Jan Carl blef kom. m. st. korset af Wasaorden och kabinettskammarherre hos Carl Johan. Konungen hedrade honom också med besök, och berättas därifrån, hur »Offentlig spisning» då anställdes. D. v. s. att det trogna folket fick stå utomkring och se på, hur deras kung åt, hvilket lär ha tillgått på rätt vanligt sätt, utom att Hans Majestät vid ett tillfälle petade sönder köttbullarne med fingrarne.

Vid en promenad i parken med kungen ville baronen visa kungen en attrapp vid en jättestor ek. Baron tryckte på en fjäder vid dess stam, en dörr flyger upp och visar ett helt litet rum i ekens inre, men därinne sutto, dödligt förlägna, en jägare med en flicka i knäet! Tablå.

Baronen erbjöd sig att följa kungen på resan nedåt landet, så långt hans ägor räckte. Resan blef betänkligt långvarig, och »ägorna» tycktes aldrig vilja ta slut. Då utbrast kungen otåligt: »jag märker, att jag har en kung i mitt eget rike.»

För thy var ett ordstäf, som baron Jan Carl mycket använde.

När han hörde, att någon gård var till salu, när eller fjärran, kallade han upp sin förtroendeman, öfverinspektor Cullberg, »för thy den gården köper vi.» —

Och pengar måste skaffas. Det *kunde* på detta sätt hända t. o. m. baron Jan Carl Adelswärd, att han ibland hade större öfverflöd på gårdar än på pengar.

Alltid var det i alla fall fullt upp af allt, som tänkas kunde, på det vackra Adelsnäs. Där ordnades i park och vinterträdgård sällskapsspektakler och kostymfäster. De agerande, som ofta tillhörde bruks-

personalens familjer, fingo till skänks kostymer, som beställdes i Linköping, och teaterscen fanns i »byggningen vid sjön.»

Baronen var alltid human och vänlig mot folket, men öfver gårdsplanen vid Adelsnäs måste de gå med blottade hufvuden.

Följande bevis på baronens sätt att skipa rättvisa berättas från det gamla Adelsnäs: Drängarne i folkstugan klagade öfver maten. Till slut blefvo de så utledsna och rasande på kokerskan, att de togo och stoppade ner henne med hufvudet förut i den stora vattentunnan. Våt och tjutande sprang hon efter badet upp till »Nådi' baron» att klaga sin nöd. Denne befallde då, att all mat från drängarnes bord skulle äfven under en veckas tid serveras vid hans eget. Resultatet blef kokerskans afskedande och anställandet af en ny och bättre i folkköket.

I trädgården fördes spiran af en skicklig holländsk trädgårdsmästare vid namn Van der Codde. Och hans blomster och frukter voro utsökta.

Vid nyåret gafs stor Cour på Adelsnäs, då det hvimlade af uppvaktande grannar och underhafvande.

I Stockholm bebodde familjen de vintrar, de voro där, sitt palats vid Blasieholmen. De unga döttrarne fördes ut i societeten af statsfrun, grefvinnan Carolina Sparre, född Lewenhaupt, ty friherrinnan Maria Adelswärd var icke synlig ute i stora världen. Afhållen af sina närmaste och aktad af utomstående, fikade hon ej efter societetens bifall.

Dottern Emérence var späd och älsklig, enkel och naturlig samt mycket gifmild, så att hon gärna gaf bort det hon fick. Sitt eget hjärta fick hon dock ej gifva till den hon ville. Tjugotvå år gammal gifte hon sig den 20 Okt. 1842 i Åtvids kyrka under stora

fästligheter med d. v. löjnanten friherre C. V. Åkerhielm till Dylta bruk. I tolf med spann och fackelbärare försedda ekipager for det ståtliga brudföljet på kvällen till kyrkan. Regnet strömmade ned, och vägarne voro så djupa, att hästarne vägrade draga fram den ena vagnen, hvarunder vagnsstången afbröts.

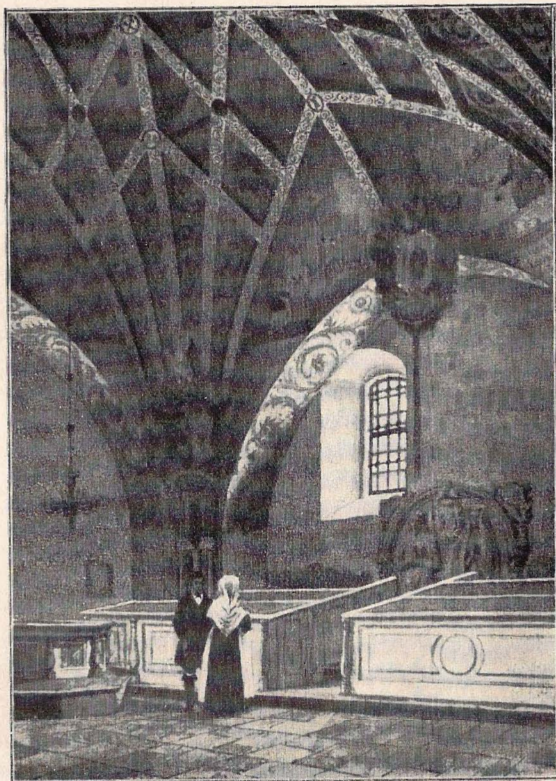

Fröken Emérance Adelswärd.

Brudens blekhet var så tydlig, att hon kallades marmorbruden. Och folket förespådde olycka af dessa dåliga omen.

Fästligheterna voro som sagdt storartade. Ena dagen spisades 70 gäster på förgylld silfverservis. Den andra på oförgylldt silfver. T. o. m. en concert

gafs i den till fästsal apterade stora vinterträdgården. Bland brudtärnorna märktes Sigrid Sparre (sedermera friherrinna Thure Cederström) från Nygård i Tjust och Augusta v. Friesendorff (sedermera domprostin-

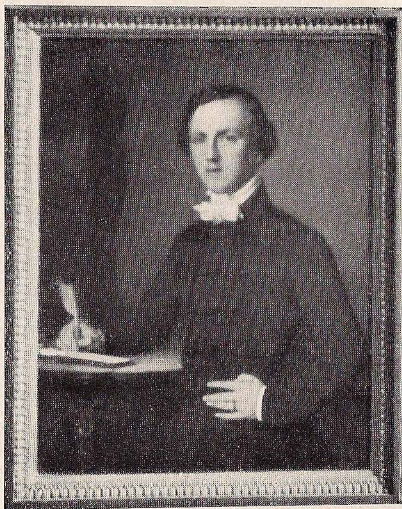
Koret i Åtvids gamla kyrka.

nan Torén i Upsala) från Skedevi i Kind, båda bekanta för sin skönhet.

Efter föga mer än ett års äktenskap dog den älskliga unga makan af skarlakansfeber d. 27 Jan. 1844

på Adelsnäs. Föräldrarnes sorg var stor. Den aflidna balsamerades, och med möda förmådde man den öfvergifna modern att lämna dotterns stoft åt grafkoret.

Baron Adelswärd bodde på äldre dar om vintrarne i Linköping. Där hade han små spelpartier hemma hos sig om aftnarne. Borden skulle ordnas af hans döttrar, som därföre belönades med baronens spel-

Grefve Adolph Stackelberg.

vinst. Då han vann, var han vid utmärkt humör, annars motsatsen. Honorine Adelswärd var sparsam och god. Hon gömde sina spel- och sparpenningar. För dessa byggde hon långt efteråt på Stensnäs ett fattighus, benämdt Sarpath, för sina underhafvande.

Under Linköpingstiden blef baron Adelswärds kusk en gång uppkallad till rådstu'n att bötfällas för det han kört för fort. Då han anmälde detta för baronen,

sade denne blott. »För thy du skall stanna hemma». Dagen därpå bjöd baron landshöfdingen, borgmästaren och polischefen till sig. Efter middagen kommo ekipagen fram, och en åktur föreslogs och mottogs med nöje. Baronen befallde då kusken köra allt hvad tygen höllo. Denne var ej sen att lyda. Gästerna hissnade och skreko: »stanna , stanna!» Men baron befallde blott: »för thy kör karl!» Och därvid blef det. Efter den vagnspromenaden uteblef allt tal om bötfällning.

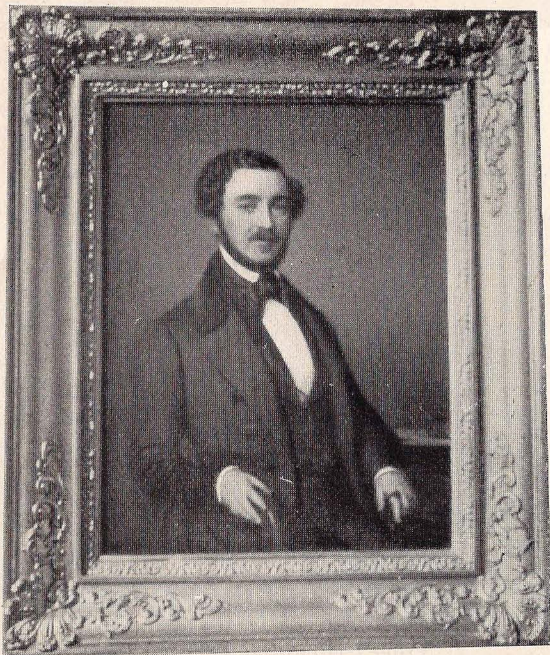
Fröken Honorine Adelswärd.

Ur Åtvids kyrkobok anföra vi här en beskrifning på tvänne kungliga besök vid Åtvidaberg under den tid, som nu sysselsätter oss:

»*Om Konungens Resa igenom Socken 1837* 14/2.

Under en Resa till Carlscrona och Rikets Södra, westra och norra Provinser täcktes Hans Majestät

Konung Carl XIV Johan taga wägen igenom Åtvids Församling. Ankomsten skedde ifrån Linköping, hwarest Nattläger tagits, och Hans Maj:t anlände kl. emellan 2 och 3 eftermiddagen. Under Öfverste Kammarjunkaren, Commendeuren och Riddaren Högwälborne Herr Baron Johan Carl Adelswärds från-

Baron Seth Adelswärd.

waro i Stockholm, emottogs Hans Maj:t af Församlingens Pastor Contracts-Prosten Magister Noach Dandenell, som uti ett Tal på Franska språket tolkade sin och öfrigas glädje öfver den nåden och Lyckan att för första gången härstädes se sin älskade och wördade åldrige Konung. Uti vice Häradshöfdingen

Nordenströms Boning hade en déjeuner blifvit arrangerad, till hvilken Hans Maj:t täcktes befalla Församlingens Pastor. Under denna uppfördes Tafel-Musik af Herr Baron Adelswärds Capell, exseqverad af Musik-Directeuren Höniche. Efter måltidens slut förärade

Grefvinna Mathilda Adelswärd,
född Stackelberg.

Hans Maj:t 50 Rdr Riksgäld till Församlingens Fattige och lofvade att till Jul ytterligare sända 100 Rdr Riksgäld.

Hwad resan genom Bruket beträffar, hade Herr Bruks Kammeraren Samuel Nyberg och Herr Öfver-Inspector Carl Sigurd Cullberg ombestyrt, att den

skulle blifva agreable. Till följe häraf war hela Bruksgatan rikt klädd med löf och på Torget en smakfull Äreport upprest, samt alla hus deromkring, äfvensom husen wid den öfrige delen af Bruket, med Löf och Blommor prydda. Hans Maj:t, som förklarade sitt höga wälbehag öfver de arrangemens, som blifvit gjorda, intog sin wagn kl. efter 4. Stannade wid Äreporten på Torget, hwarest på den derwid uppförda Läcktaren Folksången afsjöngs af walda Röster under accompagnement af Musiken, och fortsatte resan till Westervik, saluterad som wid ankomsten af styckeskott, och beledsagad af allas wäl önskningar och wälsignelser. Till Capellet skänkte Hans Maj:t 50 Rdr Banco.»

»År 1843 den 8 Augusti ankommo deras Kongliga Högheter Arf Furstarna Prins Carl Ludvig Eugene, Hertig af Skåne, och Prins Frans Gustaf Oscar, Hertig af Upland, till Adelsnäs om aftonen, beledsagade af Deras Kammarherre Grefve Hamilton samt Doctor Lemchen. Prinsarnas Lärare Magister Carlsson. Sedan Dessa Höga Personer hwilat öfver natten, och efter intagen Dejeuner, täcktes De på förmiddagen bese Bersbo och Mormorsgrufvorna. Till middagen woro Presterskapet Bjudne till Herr Baron Erik Seth Adelswärd och Dess Grefvinna, som under Öfverste Kammarjunkaren Commendeuren och Riddaren Herr Baron Johan Carl Adelswärds och Dess Friherrinnas frånwaro wid Baden i Särö, hade emottagit och gjordt Les Honeurs åt de Höga Gästerna. Under måltiden uppfördes Taffel Musik af Herr Directeur Hönicke. Efter Måltiden besågs Trädgården, hwarefter en Promenade företogs på sjön i slupen till Helenæ Ö, äfven under Musik och Canonade. Sedan Prinsarne på denna ö druckit Caffe och uppehållit sig der en eller

annan timma, skedde öfverfarten till Engelska Parken, som beságs, uti hvilken resten af aftonen tillbragtes. Den 10 besågs kopparwerket och smältnings Processen derstädes, samt Kopparhammaren, hvarefter Deras Konglige Högheter, sedan De Dejeunnerat på Adelsnäs, afreste, med sin Svite, till Herr Baron Friesendorf på Skedevi, hwarest middagsmåltid skulle intagas, och nattläger sedermera wid Brokind.»

Baron Carl Jans andra dotter, Honorine, var fästad vid sin kusin Adolphe Stackelberg, men hennes far gillade ej partiet, emedan Stackelberg ej var rik. Då Honorine tynade af och blef sjuk, och föräldrarne sökte läkarhjälp, sade doktorn, att endast en stor glädje kunde göra henne frisk — annars kunde baronen lätt förlora äfven denna dotter. Då gaf baronen sitt bifall till partiet. De unga, som voro af ett varmt religiöst sinnelag och ömt älskade hvarandra, firade sitt bröllop på Stensnäs, hvilken ägendom med en mängd underlydande gårdar den unga bruden, före vigseln i Ukna kyrka, af sina föräldrar fick i bröllopsgåfva. Det var den 30 Aug. 1847. På vigseln följde middag med följande matsedel:

»Bouillon och Sköldpaddssoppa.
Färsk lax med sallat.
Kräftstjertar i snäckor.
Skinka med Surkål.
Ungt Rapphöns med Kastanier.
Ål.
Lök spansk.
Hjort och Kalkon med 4 sorter sallat.
Muskot geléе samt Hallon dito.
Rose och Citron Glace.
Mandeltorta med Jordgubbar och Mullbär.
Äpplegelée. Vinbär d:o.
Syltade Päron samt Ananas.
Confect, Russin, Mandel, Persikor».

Ett ovanligt lyckligt äktenskap var sålunda började — ett äktenskap, som till välsignelse för inom- och utomstående varade i 23 år, och hvars minne ännu lefver i vår ort.

Baron Jan Carls enda son, Seth, blef 1843 kornett vid lifgardet till häst, men tog redan 1841 därifrån afsked. År 1849 blef han kabinettskammarherre och år 1852 öfverste kammarjunkare.

Han var godsint och mycket välvillig och hjälpsam. Den 3 Maj år 1842 blef han på Adelsnäs gift med sin kusin, den stolta, ståtliga Mathilda Stackelberg, i hvilken han var häftigt förälskad. Det unga paret bodde på Qvistrum. De fingo tvenne söner, som likväl dogo i späd ålder. Då baron Seths känslor visade sig alltför obeständiga och barnen aflidit, öfverenskom man om skilsmässa, som beviljades 1852, samma år, som gamle baronen slutat sina dagar.

Baron Jan Carl Adelswärds dödsfall ägde rum i vinterhemmet i Linköping, där »kallbrand» i en fot blef dödsorsak.

Ett ståtligt begrafningståg anordnades på det goda föret och öfver sjön Örns frusna böljor. Från Dahla till Åtvidaberg var vägen granrisströdd. Baron Seth körde hela vägen själf sin faders likskläde. När man hunnit fram till Stenhusgatan vid Åtvidaberg, stannade tåget. Den tunga kopparkistan lyftes ned och bars af 8 bland de äldsta kopparverksarbetarne med täta ombyten till kyrkan. Där stod den ett par dygn, vaktad af barons befallningsmän, »så att frimurarne ej kunde stjäla bort den.» — Bärarne fingo hvita handskar, stormhattar och 4 kr. hvar samt voro med på begrafningskalaset.

Åt sin änka hade baron Jan Carl till änkesäte skänkt Öfverumsgodset, som på det allra präktigaste

ordningsställts till såväl det yttre som det inre. Hon bodde dock mest i det gamla Adelsnäshemmet, där hon år 1850 afled.

Hennes jordafärd var storartad. Hon lades i kopparkista och jordfästes i kyrkan under sång af ett tjugotal sångare, som alla till minne häraf erhöllo hvar sin guldring.

Makarnes dotter, grefvinnan Honorine Stackelberg, har sedermera låtit uttaga sina föräldrars och systrars kistor ur grafkoret och nedsänka dem i en gemensam graf på Åtvids kyrkogård samt på denna resa en minnesvård.

Den som tecknat dessa taflor från ett försvunnet Adelsnäs, har mer än en gång stått i djupa tankar vid minnesvården på Åtvids kyrkogård. Tankar och minnen hafva tagit form och i ett tåg af bilder dragit förbi själens öga.

Jag har sett mig själf som ett litet barn sitta vid gudmor Karins (hon som lärt kokvett i Adelsnäs kök) knä, girigt lyssnande till sagorna från »Jan Carls» hem och, bländad af deras prakt, lefva med i desamma. Jag har hört folkets visa om baronen och Maja Sleman, har hört öfverinspektor Cullberg och andra »gamle barons» tjänare skildra de öden och äfventyr, de upplefvat i hans tjänst. Med förtjusning har jag som barn vandrat i de härliga parkerna vid Adelsnäs, Qvistrum och Öfverum, hvilka buro vittne om den Adelswärdska skaparehandens smak och makt.

En själfherrskare, mer obunden än de flesta, var baron Jan Carl Adelswärd frestad af all världens lockelser.

Hvem vågar opröfvad fritaga sig själf från större makt att segra öfver dessa, än han ägde?

Hvilken kvinna af folket har väl mer sansadt och flärdfritt än Maria Sleman burit en sådan upphöjelse och ställning som husfru åt Sveriges rikaste magnat?

Hur enkel och älsklig möter oss ej på flera ställen i den tidens häfder bilden af den tidigt skördade Emérance?

Och har ej äfven jag ett minne för lifvet genom den mångåriga vänlighet, jag rönt af baron Jan Carls yngsta dotter, Honorine! Hon, som midt i höghetens och rikedomens glans dock räknade allt detta för intet mot det högre mål, hvarefter hennes själ i samklang med den älskade makens genom hela lifvet sträckte sig?

När då den sjunkande solens strålar belysa den höga minnesvården och tränga in i den omgifvande mörka cypresshäckens skuggor, ser jag häri en bild af lifvets mening med oss jordevarelser i lifvets olika lägen.

Genom en mångfald vägar och öden vandra vi alla till samma mål, men dömas af den, som ensam känner både dessa och oss.
